

SEMINAARIRAPORTIT

MUISTOJA KOLONIALISMISTA

Työryhmä "(Counter)Memories of Colonialism: Remembrance, Resistance and Transference in Anti-Colonial African Narratives".

VII Iberialainen Afrikan tutkimuksen kongressi (7º Congresso Ibérico de Estudos Africanos) Lissabonissa 9.–11.9. 2010

Anna Pöysä

Kolonialismin muistojen käsittely sopi hyvin kongressiin, jonka teemana oli Afrikan maiden itsenäistymisprosessin alusta kuluneet 50 vuotta. Työryhmässä pohdittiin muistoja ajalta, jolloin siirtomaat olivat itsenäistymisen kynnyksellä tai juuri itsenäistyneet. Seitsemästä puheenvuorosta suurin osa liittyi muistoihin ja muistamiseen Portugalin entisissä siirtomaissa Afrikassa, mutta myös kolonialismin muistoihin ja niiden käsittelyyn Portugalissa kiinnitettiin huomiota. Työryhmän keskeisimmiksi teemoiksi nousivat menneisyyden käsittely kolonialisminvastaisesta näkökulmasta ja muistojen muokkaaminen uutta tilannetta, itsenäisyyttä vastaavaksi. Mielenkiintoista keskustelua syntyi siitä, kuinka tärkeää on erottaa niin sanotut viralliset muistot, eli itsenäisyyden myötä luodut näkemykset menneisyydestä, ihmisten henkilökohtaisista muistoista.

YHTEISIÄ JA YKSITYISIÄ MUISTOJA

Työryhmän ensimmäinen puheenvuoro sai aikaan kiihkeän keskustelun, sillä se nosi esiin tarpeen huomioida virallisten lähestymistapojen ohella muutkin näkemykset menneisyydestä. Gabriel Mithá Ribeiro, kongressin järjestäneen Afrikan tutkimuksen laitoksen tutkija (Instituto Universitário de Lisboa) näkee, että niin sanottu arkiajattelu on jätetty keskusteluiden ulkopuolelle niin, että voidaan puhua alistetuista (subaltern) siinä mielessä, että näistä näkemyksistä ei kukaan ole kiinnostunut,

eikä niitä saa myöskään esille. Voisi siis ajatella, että Mosambikissa, jota Ribeiron työ koskee, virallinen diskurssi maan itsenäistymisestä on niin voimakas, että siitä poikkeavat (tai sitä täydentävät) äänet pysyvät edelleen vaiennettuina. Ribeiro nosti myös esiin joitain tällaisia näkemyksiä – hän on haastatellut lukuisia mosambikilaisia pitkällä aikavälillä – kuten esimerkiksi sen, että monet eivät näe kolonialismia pelkästään negatiivisesti. Pakkotyö nähdään kolonialismin tuomittavimpana ulottuvuutena, mutta esimerkiksi kolonisoitujen assimilaatioon tähtäävää opetusta ei täysin tuomita. Opiskelu oli tosin vain harvojen etuoikeus kolonialismin aikaan. Keskustelussa huomautettiin, että haastateltavatkin ovat osin varmasti omaksuneet virallisen diskurssin, eivätkä heidän näkemyksensä ole niin epäpoliittisia kuin voisi ajatella.

Antropologi Ana Margarida Santosin (Oxfordin yliopisto) puheenvuoro sivusi samoja aiheita kuin Ribeiron. Hän kertoi naistenpäivän vietosta Pohjois-Mosambikissa. Virallinen juhlinta on Frelimo-puolueen (*Frente de Libertação de Moçambique*) järjestämää ja juhlallisuuksissa nostetaan esille itsenäisyystaistelu ja naisten rooli siinä. Frelimon näkemyksen mukaan itsenäisyystaistelussa ja Frelimon toiminnassa korostuu tasa-arvo, johon perinteisissä yhteisöissä ja kolonialistisessa yhteiskunnassa ei ollut mahdollisuutta. Juhlallisuuksien voi katsoa noudattavan virallista, yhtenäistä diskurssia. Yhtenäisyys kuitenkin kyseenalaistuu, kun huomio kiinnitetään tilaisuudesta poissaoleviin ryhmiin. Santos huomautti, että tilaisuudesta puuttuvat täysin nuoret, jotka eivät koe tilaisuutta relevantiksi. Alueella, jolla Santos on tehnyt kenttätöitä, on myös esimerkiksi sellaisia jännitteitä, että siellä asuvat mwanit eivät osallistuneet kolonialisminvastaiseen taisteluun. He asuvat lähinnä rannikolla ja näin ollen alueilla, joilla oli paljon portugalilaisia. Erilaisten näkemysten lisäksi ryhmiä erottaa sekin, että itsenäisyystaisteluihin osallistuneet saavat korvauksia ja ovat näin ollen etuoikeutettuja.

Kirjallisuustieteilijä Camille Tabosa-Vaz (KwaZulu-Natalin yliopisto) kiinnitti puheenvuorossaan myös huomiota naisten rooliin. Hän analysoi mosambikilaisen kirjailijan Mia Couton (2006) romaania *Plumeriaveranta* kuoleman ja naisten tilanteen näkökulmasta. Siinä missä Santosin puheenvuoron naiset joko omaksuvat virallisen diskurssin heille tarjotun roolin tai kääntävät sille selkänsä, Couton romaanin henkilöhahmoista yksi luo itselleen tilaa hyödyntämällä marginalisoitujen naisten roolia. Hän ottaa tietoisesti noidan roolin, joka takaa sen että hän saa olla rauhassa ulkopuolinen. Tabosa-Vaz myös korosti sitä, että Couto kertoo Mosambikin historiasta naisen elämään sitä verraten ja syntymään ja kuolemaan viitaten. Tabosa-Vazin ja Santosin puheenvuorot, kuten Ribeironkin, korostivat poikkeavuuksia ja irtiottoja virallisesta diskurssista. Ne johtivat kommentteihin, joissa korostettiin mahdollisia vääristymiä, jotka syntyvät, jos kenttätöiden sijaan pääosassa ovat virallista diskurssia noudattavat lähteet.

Toisaalta vastamuistoissakin voidaan nähdä kolonialismin vaikutuksia. Historioitsija Víctor Barros (Coimbran yliopisto) toi esiin kolonialisminvastaiseen taisteluun liittyvien narratiivien kompleksisuuden Kap Verden kohdalla. Näissä näkemyksissä heijastuu myös se, että orjuuden myötä asutetulla saarella ei ole samanlaista myyttiä alkuperästä kuin esimerkiksi Mosambikilla. Saaren asutus ja kulttuuri sai alkunsa

kolonialismin myötä, ja kenties juuri siksi paikallisissa näkemyksissä on vaikutusta myös kolonialismin myötä syntyneistä ajatuksista Kap Verdeen liittyen. Kap Verdeä pidetään yleisesti eurooppalaisempana kuin muita Afrikan portugalinkielisiä maita.

MUISTOJA SIIRTOMAIDEN ITSENÄISTYMISESTÄ PORTUGALISSA

Kolonialismin muistot ovat läsnä tietenkin myös entisessä kolonialismin keskuksessa. Konkreettisesti näitä muistoja toivat mukanaan siirtomaista “palanneet”, *retornados*, joita historioitsija Carolina Peixoton (Coimbran yliopisto) puheenvuoro käsitteli. Tähän ryhmään kuului niin portugalilaisia siirtomaahallinnossa työskennelleitä kuin Angolassa koko ikänsä asuneita mutta portugalilaistaustaisia paluumuuttajia. Angolasta lähteneiden näkemys itsenäisyydestä ja siihen johtaneista tapahtuneista eroaa merkittävästi niin Angolaan jääneiden kuin portugalilaistenkin näkemyksistä. Palaajien tilanne uudessa kotimaassa oli hankala, joten prosessi, jossa uutta kansallista identiteettiä luotiin, oli (ja on monien kohdalla edelleen) haastava. Peixoton mukaan prosessi oli hankalin afrikkalaista syntyperää olevien kohdalla. Toisaalta ryhmä on myös erittäin heterogeeninen – joillekin oli kyse paluusta kotiin, toisille taas “paluu” merkitsi uutta alkua ongelmiseen.

Kolonialisminvastaista liikehdintää oli myös Portugalissa. Tämän keskuksena toimi *A Casa dos Estudantes do Império* (CEI), joka oli alkujaan Salazarin diktatuurin luomus ja toimi vuosina 1944–1965. Sosiologi ja historioitsija Claudia Castelo (Instituto de Investigação Científica Tropical, Lissabon) kertoi, että hallituksen tavoitteena oli tuoda kaikki siirtomaiden opiskelijat saman yhdistyksen piiriin, jotta heidän toimintaansa olisi helpompi kontrolloida ja seurata. Monet siirtomaiden itsenäisyystaisteluiden johtajat ja aktivistit olivat osallistuneet CEI:n toimintaan Lissabonissa tai Coimbrassa, ja yhdistyksen toimintaan kuului loppuvaiheessa vapaaehtoisten rekrytoiminen kolonialisminvastaiseen taisteluun ja heidän paluumatkojensa järjestely kotimaihinsa. CEI:n vaiheet ovat osa antikoloniaalisia narratiiveja. Castelon mukaan järjestö on niin konkreettisesti (CEI:n tilat Lissabonissa) kuin muistoissakin tila, jossa erilaiset henkilötarinat ja toisaalta ryhmänä toimiminen risteävät. CEI:n rooli portugalilaisessa keskustelussa määriteltiin vuonna 1992, jolloin CEI:n tilojen edustalle Lissabonissa tehtiin katukiveykseen muistomerkki Lissabonin kaupungin toimesta. Sitä juhlistavassa tilaisuudessa *vapauden päivänä* (Dia de Liberdade) huhtikuun 25.päivänä painotettiin CEI:n piirissä toteutunutta vastarintaa kolonialismia ja samalla Salazarin hallitusta vastaan. Samana päivänä juhlitaan *neilikkavallankumousta*, joka merkitsi Salazarin seuraajien hallituksen kaatumista vuonna 1974 ja samalla raskaiden siirtomaasotien päätöstä.

Matkustaviksi muistoiksi voisi kutsua historioitsija Leandro Santos Bulhões de Jesusin (Brasilian yliopisto) esittelemiä angolalaisia elokuvia, António Escudeiron *Adeus, até amanhã* (2007) ja Orlando Fortunaton *Comboio da Canhoca* (2004). Niissä käsitellään Angolan menneisyyttä erilaisista näkökulmista ja molemmat painottavat sodan roolia. Maassa, jossa pian kolonialisminvastaisen taistelun jälkeen alkoi

Anna Pöysä: Muistoja kolonialismista

vuoteen 2002 jatkunut sisällisota, kansalliseen identiteettiin liittyvät kysymykset ovat kiperiä. Elokuvat johtavat pohtimaan sotamuistoja, joilla on vääjäämättä tärkeä rooli kolonialismiin liittyvissä muistoissa. Angolalaisia elokuvia on näytetty muun muassa Brasiliassa ja Portugalissa, mutta keskustelussa kävi selväksi, että olisi erittäin mielenkiintoista selvittää elokuvien saamaa vastaanottoa Angolassa.

VASTAMUISTOT ELI *COUNTER-MEMORIES*

Työryhmän puheenvuoroista kävi ilmi, kuinka epävakaata maastoa muistot ovat. Toisaalta heräsi myös kysymys siitä, että ovatko kaikki muistot välttämättä subjektiivisiä ja voidaanko yleisimmistä diskursseista edes puhua muistoina. Yksimielisiä oltiin siitä, että historiankirjoituksen vaikutus ulottuu myös muistoihin ja siihen, miten esimerkiksi haastateltavat ilmaisevat ja jäsentävät muistojaan. Erityisen selväksi kävi, että kenttätöitä tehdessä on osattava kiinnittää huomiota myös vaiettuihin ja/tai vaiennettuihin näkökulmiin. Näin pinnalle pääsevät myös hegemonisesta diskurssista poikkeavat ja jopa niitä kyseenalaistavat näkemykset ja kokemukset. Usein niiden säilyminen on suullisen tradition varassa.

KIRJALLISUUS

COUTO, MIA 2006: *Plumeriaveranta*. (Alkuteos: *A varanda do frangipani* [1996]). Helsinki: Like.

Filosofian maisteri ja Afrikan tutkimuksen maisteri (Mestre em Estudos Africanos) Anna Pöysä opiskelee *Pós-Colonialismos e Cidadania Global* -tohtori-ohjelmassa Coimbran yliopiston yhteiskuntatieteiden keskuksessa (Centro de Estudos Sociais).